

K ROLI ALEXEJE GEROVSKÉHO V PRAVOSLAVNÉM HNUTÍ V ČESKOSLOVENSKU NA POČÁTKU 20. LET 20. STOLETÍ

Jurij DANILEC – Pavel MAREK

On the Role of Aleksey Gervovskiy in the Orthodox Movement in Czechoslovakia in the Early 1920s

The life and work of the lawyer, politician and publicist Aleksey Yulianovich Gervovskiy was influenced by his family affiliation. Many members of his extended family were persecuted and punished by the Habsburg Monarchy regime due to their Russophile political orientation and activities. Gervovskiy himself was imprisoned in 1913 for allegedly preparing a coup to annex Transcarpathia to the Russian Empire. He managed to escape from prison and emigrated to Russia, where he experienced both revolutions. During the Civil War, he joined the White Army fighting the Bolsheviks. After its defeat, he found a new home in Carpathian Ruthenia, which became an integral part of the newly formed Czechoslovak Republic. He was an intellectually gifted, organisationally capable, and extremely active man who, since the early 1920s, devoted all his efforts to the idea of promoting the Carpathian Ruthenia autonomy within the Czechoslovak Republic. He believed that the Czech political elites deliberately refused to grant autonomous status to the territory, thereby violating the Treaty of Saint-Germain-en-Laye. He had a wide network of international contacts and constantly established new ones with the aim of creating political pressure on the Prague government and especially Foreign Minister Edvard Beneš, which would force them to change their policy towards Carpathian Ruthenia. He also subordinated his involvement towards this goal in the then rapidly developing Orthodox movement. He first tried to establish his connection with the Russian Orthodox Church, but when that failed, his efforts were aimed at supporting the goals of the Serbian Orthodox Church in Czechoslovakia. He directed the activities of the Central Executive Committee of the Religious Communities of the Carpathian Ruthenia Church, which he headed, in its intentions. Gervovskiy's anti-Czechoslovak activities serving the interests of the enemies of the successor state and the irredenta in 1927 resulted in the loss of citizenship, forced departure to the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and finally to the USA. However, even then, he did not give up on them.

Keywords: *Aleksey Gervovskiy, politics, Orthodox Church, Carpathian Ruthenia, Czechoslovakia, 20th century.*

Úvodem

Postava politika a organizátora pravoslavného hnutí na Podkarpatské Rusi Alexeje Julianoviče Gerovského není v historiografii neznámá. Zejména historické v širším středoevropském prostoru ji reflektují jak díky rodovým kořenům, tak rozsáhlým aktivitám přesahujícím čistě regionální rámec a vzbuzujícím kontroverzní reakce. Tento zájem se však promítá převážně do koncipování biografických hesel ve slovníkových příručkách¹ nebo vznikají životopisné nástiny

¹ Z literatury k jeho osobě srov. POP, I. *Podkarpatská Rus. Osobnosti její historie, vědy a kultury.*

a texty zachycující základní data života a pracovního úsilí² tohoto muže. Pouze ojediněle se autoři pouštějí do hlubších a rozsáhlejších analýz a hodnocení týkajících se Gerovského kroků na politické nebo církevní scéně. Tato skutečnost podle našeho názoru vyplývá při neexistenci osobního archivního fondu jednak z roztržitosti, mnohdy protichůdnosti a kusosti pramenů nacházejících se na území více států a potom také v celkové obtížnosti a složitosti tématu, neboť mnohé motivy chování a kroků tohoto politika a organizátora jsou obtížně vysvětlitelné a v písemných pramenech nenacházíme údaje, jež by umožnily více než jen formulaci pravděpodobných hypotéz.

S ohledem na šíři celé problematiky náš příspěvek nesměruje k celkové reflexi životního díla Gerovského, ale cílem předkládané studie je vytvoření nástinu počátků jeho angažovanosti v pravoslavném hnutí v Československu s důrazem na období do konce roku 1924, kdy byl zrušen Gerovským řízený Ústřední výkonný výbor náboženských obcí karpatoruské pravoslavné církve. Tehdy v zemi reálně žil a pracoval a měl možnost zasahovat do vývoje osobně. Z Československa odešel v r. 1927, ovšem léta 1926 a 1927 tvoří jinou ucelenou etapu jeho aktivit a limitovaný rozsah článku nám nedovoluje jejich úplnou evokaci. Práce se opírá v prvé řadě o prameny pocházející z archivních zdrojů nacházejících se v České republice, v Srbsku, na Ukrajině a v Rusku. Konkrétně se jedná z české strany o fondy Národního archivu, Archivu Ministerstva zahraničí České republiky, Archivu Kanceláře prezidenta republiky, Archivu Národního muzea v Praze, archivu (spisovny) Olomoucko-brněnské eparchie Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku, kde je uložen osobní fond biskupa Gorazda (Pavlíka). Ze srbských zdrojů jsme využili archiválie nacházející se v Archivu svatého archijerejského synodu Srbské pravoslavné církve v Bělehradu a v archivu pravoslavné eparchie v Niši, pokud se týkaly působení biskupa Dositeje (Vasiće). Ukrajinskou složku archivních pramenů tvoří dokumenty uložené ve Státním archivu Zakarpatské oblasti v Užhorodu. Informace o Gerovského aktivitách jsme čerpali také z fondů Ruského státního archivu sociální a politické historie v Moskvě. Z formálního hlediska je příspěvek členěn v podstatě na dvě hlavní části. První oddíl shrnuje ži-

Praha : Libri, 2008, s. 90 - 93; POP, I. Gerovskij, A. J. In POP, I. *Encyklopedija Podkarpatskoj Rusi*. Užgorod : Izdatelstvo B. Padjaka, 2001, s. 132 - 133; VEGEŠ, M. M. Gerovskij, Olexsij Julianovič (1883 - 1972). In *Encyklopedija istorii Ukrajiny*, T 2. Kijev : Naukova dumka, 2004, s. 93; Autobiografie: Aleksej Julianovič Gerovskij. (Kratkaja biografija). In *Svobodnoje slovo Karpatskoj Rusi*, 1965, roč. 7, č. 9 - 10 (81 - 82), s. 5 - 8; č. 11 - 12 (83 - 84), s. 6 - 9; 1966, roč. 8, č. 3 - 4 (87 - 88), s. 5 - 7.

² SUŠKO, L. Rokovania o autonómii Zakarpatskej Ukrajiny od r. 1936 do leta 1938. In *Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska*, zv. 15. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo 1973, s. 48 - 58; VANAT, I. *Narysy novit'noji istorii ukrajinciv schidnoji slovaččini*, zv. 1. 1918 - 1939. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, odbor ukrajinskej literatúry v Prešove, 1985, s. 284 - 292; ŠVORC, P. *Zakliata krajina. (Podkarpatská Rus 1918 - 1946)*. Prešov : Universum-EU, 1996, s. 82; ŠVORC, P. *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919 - 1939)*. Prešov : Universum, 2003, s. 340; KREDÁTUS, J. Podkarpatská Rus v poľskej politike (1937 - august 1938). In *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2009, roč. 2, č. 1, s. 74; <https://w.histrf.ru/articles/article/show/gierovskiiie> - [23. 7. 2019]; <http://www.pravenc.ru/text/164843.html> - [23. 7. 2019]; <http://www.premija-ru.eu/index.php?razdel=library&podrazdel=spodviznik-arximadrita-kabaljuka.php&lang=ru> - [23. 7. 2019]; <http://religiocivilis.ru/hristianstvo/christ-g/8155-gerovskie-.html> - [2. 8. 2019].

votopisná data týkající se prostředí, jež ovlivnilo formování Gerovského osobnosti a jeho životní osudy, včetně, stručného *curricula vitae*, druhá část představuje jádro článku a věnuje se analýze a hodnocení jeho role v počátcích pravoslavného hnutí.

Životní osudy Alexeje Gerovského

Pro formování osobnosti Alexeje Gerovského (*6. října 1883 Lvov, † 17. dubna 1972 New York), od jehož smrti uplyne v roce 2022 přesně půl století, se jeví jako klíčové jeho rodinné zázemí. Byl synem JUDr. Juliana Michajloviče Gerovského, advokáta, haličského rusofila, politika a poslance vídeňské říšské rady,³ který svou profesní kariéru začínal jako konceptní úředník finanční prokuratury ve Lvově ležícím po r. 1772 na území rakouského záboru Polska. V době synova narození stál v čele Stavropigijského ústavu,⁴ významné haličsko-ruské elitní vzdělávací instituce založené v r. 1788 na bázi místního Uspenského bratrstva schváleného rakouským císařem Josefem II. Měl status církevního zařízení pracujícího v gesci haličského řeckokatolického metropolitů. Ústav vyvíjel činnost v duchu hesel elitářství, rusofilství a odmítání polonizace místního obyvatelstva. Matka Alexis Adolfovna, roz. Dobrjanská (30. srpna 1857 Novi Sad–1916), syna Alexeje spojila s velkou a talentovanou rodinou rytíře Adolfa Ivanoviče Dobrjanského von Sačurov (1817–1901),⁵ významného rusínského politika a vůdčí osobnosti rusínského národního obrození, kdysi rady maďarské dvorní kanceláře a později člena parlamentu v Budapešti, který už v roce 1848 žádal pro Rusíny v Uhrách autonomii.⁶ Když byl Alexejův otec z politických důvodů nucen Lvov v r. 1887 opustit a jako advokát se usadil v Innsbrucku, následoval ho sem rovněž politiky pronásledovaný tchán Adolf, který sice inscenovaný politický soudní proces⁷ vedený proti němu, jeho dceři Olze Adolfovně Grabar (1843–1930)⁸ aj. uherskými politickými elitami vyhrál, ovšem raději ze Lvova odešel (už měl zkušenost s atentátem, který sice přežil, ale vážně byl při něm zraněn jeho syn) nejprve do Vídně a pak se usadil v innsbrucké rodině své dcery. Sourozenci Alexej, Roman,⁹

³ POP, I. Podkarpatská Rus, s. 93.

⁴ Srov. <http://www.stavropigion.lviv.ua/index.html> - [2. 8. 2019]; http://www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um4-5/Statti/5-KYRYCHUK_Oleksandra.htm - [2. 8. 2019].

⁵ Řř. Dobrjaňskij. In *Ottiv slovník naučný*, sv. 7. Praha : J. Otto, 1893, s. 720; HEIDLER, J. *Fr. L. Rieger či Ad. Iv. Dobrjanskij*. Bratislava : Filozofická fakulta univerzity Komenského, 1922. 8 s. Sborník filozofické fakulty, r. 1, č. 10; ZAPLETAL, F. A. *I. Dobrjanskij a naši Rusíni: r. 1849 - 51*. Praha : vl. n. 1927. 96 s.; DOBOŠ, S. *Adolf Ivanovič Dobrjanskij. Očerk žizni i dejatelnosti*. Prešov : SVKL, 1956. 165 s.; Dobrjanský, Adolf. In *Biografický lexikón Slovenska, zv. II C - F. Martin : Slovenská národná knižnica, 2004*, s. 272 - 273; VIDŇANSKIJ, S. V. *Dobrjanskij, Adolf*. In *Encyklopedija istorii Ukrajinu, T 2*, s. 423; POP, I. *Adolf Dobrjanský – rusínský politik nové doby*. In *Podkarpatská Rus. Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi*, 2018, č. 1, s. 7. – Dobrjanskij se narodil v obci Rudlov na Prešovsku a jeho otec i děda byli řeckokatolickými duchovními.

⁶ POP, I. Podkarpatská Rus, s. 57 - 61.

⁷ *Stenografičeskij otčet iz sudebnoj rospravy Olgi Grabar i tovariščej*. Lvov 1882. 439 s. (v e. verzi srov. <http://malorus.ru/mnib/kniga/55/> - [3. 8. 2019]; PAŠAEVA, N. M. *Očerki instorii russkogo dviženija v Galičine 19 - 20 vv*. Moskva : Imperskaja tradicija, 2001. 201 s.

⁸ Byla ženou politika Emanuela Ivanoviče Grabara (1831 - 1910).

⁹ Roman Julianovič Gerovskij absolvoval Lékařskou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze a působil v Karlových Varech a pak hlavně v ruském Saratově. V r. 1903 cestou zpět z Prahy

Georgij¹⁰ a Xenie¹¹ tak dostali už v dětských letech příležitost blíže poznat dědečka nejen jako milující a mimořádně vzdělanou osobnost (ovládal např. devět jazyků), ale současně nasávat rodinnou atmosféru politického vzdoru, rusofilství a sympatií s Rusíny a ruským pravoslavím, z níž čerpali a v níž nacházeli vzor a inspiraci po celý další život.

Středoškolská a vysokoškolská studia Alexej Gerovskij však neabsolvoval v Tyrolsku, ale v bukovinských Černovicích, kde jeho rodina našla další nový domov. Po maturitě na gymnáziu¹² profesně následoval otce a vystudoval právnickou fakultu a uzavřel ji získáním titulu doktora právních věd JUDr. Jako mladý jurista (konicipient) působil v Černovicích a do veřejného dění vstupoval vydáváním prorusky orientovaného listu *Russkaja pravda* (1910 - 1913), který financoval poslanec ruské Dumy hrabě Vladimír Alexejevič Bobrinskij (1868 - 1927).¹³ Pochopitelně se ocitl v agendě policejně sledovaných osob. Za první větší zlom v Gerovského životě můžeme považovat uvěznění v prosinci 1913, kdy rakouská justice proti němu (jeho bratrům, přátelům a spolupracovníkům) vznesla obvinění pro údajnou přípravu státního převratu s cílem připojit Zakarpatsko k Rusku a hrozil mu trest smrti.¹⁴ Jednalo se o politickou konstrukci vyvolanou jeho angažovaností ve známém, rovněž prací agenta připraveném protipravoslavném Marmaroško-Sihotském procesu (1913 - 1914).¹⁵ Z vězení se mu podařilo uprchnout a skrýval se

do metropole Bukoviny Černovic (dnes patří Ukrajině, dříve Rakousko-Uhersku) ze slavnostní promoce se s bratrem Alexejem hodlali zastavit v Ize, neboť chtěli tuto kolébkou pravoslaví vidět na vlastní oči. V Chustu, kde se vyptávali na cestu, byli udáni a žalářováni v Marmaroš-Sigetú a Budapešti. Ven z věznice v Budapešti jim pomohl intervencí na úřadech poslanec uherského sněmu a pozdější premiér první ČSR, Slovák Milan Hodža (1877 - 1944).

- ¹⁰ Georgij Julianovič Gerovskij (1886 - 1959) – vystudoval slavistiku a indoevropskou lingvistiku. POP, *Podkarpatská Rus*, s. 93 - 94; KAPRAL, M. - POP, I. Gerovskij G. J. In POP, *Encyklopedija Podkarpatskoj Rusi*, s. 133 - 134; ŠIMA, P. G. J. Gerovskij. In *Duklja. Literaturno-chudožestvennyj i obščestvenno-političeskij almanach*. Prjašiv : 1959, T. 7, s. 65 - 66; ŠLEPECKIJ, I. S. G. J. Gerovskij. In *Karpatorusskij kalendar „Lemko-Sojuza“* 1964. Yonkers (N. Y.), 1964, s. 101 - 113.
- ¹¹ Blíže informace k této postavě nám zatím chybí. V době Alexejevo působení žila na Podkarpatské Rusi. Zřejmě byla jednou z manželek politika JUDr. Theodora Bartoška (1877 - 1954).
- ¹² Z gymnázia byl vyloučen za propagandu pravoslaví a vídeňské ministerstvo školství mu znemožnilo interní studium na všech ústavech v monarchii. Proto se připravoval k maturitě doma a ve škole skládal pouze zkoušky. RAZGULOV, V. *Spodvižnik archimandrita Kabaljuka – Aleksej Gerovskij*. Praga : „Russkaja premija“, 2008 - <http://www.premija-ru.eu/index.php?raz-del=library&podrazdel=spodviznik-arximadrita-kabaljuka.php&lang=ru> - [23. 7. 2019]
- ¹³ POP, I. *Podkarpatská Rus*, s. 35; http://www.hrono.ru/biograf/bio_b/bobrinskiva.php - [9. 7. 2021]
- ¹⁴ Srov. Gerovského interpretaci kauzy v jeho člancích Iza i Sigotskij proces. *Svobodnoje slovo Karpatskoj Rusi* (New York), 1961, č. 9 - 10 a 11 - 12, s. 4 - 8.
- ¹⁵ BESKID, K. *Obrázky z bývalého maďarského raja. Monstrosní proces v Marmarošské Sihoti*. Hust : Novotný a Bartošek, 1926, 55 s.; BESKID, K. *Marmaroš*. Užhorod : b. n., 1929, 311 s.; HRABEC, M. *K istorii Marmaroškago processa. Dělo 94-ch. 29. 12. 1913 - 3. 3. 1914*. Užhorod, 1934, 56 s.; PERÉNYI, J. *Iz istorii Zakarpatskich Ukraincev 1849 - 1914*. Budapest : Academy scientiarum Hungarica, 1957, s. 152; ŽEGUC, I. *Die nationalpolitischen Bestrebungen der Karpatho-Ruthenien 1848 - 1914*. Wiesbaden : Harrassowitz, 1965, s. 123; PEKAR, A. V. *Narisi istrorii cerkvi Zakarpatja*, I. Rym : Vydavničestvo Otciv Vasylijan Misioner, 1967, s. 117 - 119; V. N.: K otázce pravoslavia a unie na východnom Slovensku. Snahy ľudu o návrat k pravoslávii. (Prvý a druhý marmaroško-sihotský proces). In *Pravoslavný teologický zborník*, 1971, roč. 3, s. 120 - 197;

v Rusku. Po vzniku války mu ofenzíva ruských vojsk umožnila návrat do Černovic ve funkci poradce ruského gubernátora. V l. 1915 - 1917 působil jako poradce carského ministerstva zahraničních věcí pro záležitosti Rakousko-Uherska a Balkánu. Od Leninova převratu v říjnu 1917 se distancoval, v březnu následujícího roku opustil Petrohrad a připojil se k Dobrovolnické armádě „bílých“. O Gerovského osudech v letech občanské války mnoho nevíme. V létě 1918 byl účastníkem druhého kubáňského pochodu, který vyústil 17. srpna 1918 dobytím Jekatěrinogradu. Zde měl vydávat časopis *Jedinaja Rus*, zřejmě velmi krátce, neboť na podzim následujícího roku se v sestavě Děnikinovy armády stal účastníkem neúspěšného „pochodu na Moskvu“.¹⁶ Od té doby se stopa po Gerovském ztrácí, prožil evakuaci armády bílých z jihu země, zřejmě se epizodicky ocitl v Turecku a Srbsku.

Na relativně pevnější půdě se ocitáme až v první polovině roku 1921, kdy je doložen Gerovského pobyt v Československu, resp. na Podkarpatské Rusi. Proč si vybral k životu právě tuto zemi, není jasné. Vysvětlení nabízejí zhruba tři hypotézy: 1) vracel se kraje Rusínů, do oblasti, s níž byla v minulosti svázána jeho rodina prostřednictvím A. Dobrjanského a kde nyní žil jako velkostatkář jeho bratr s rodinou. 2) Využil kontakty s okruhem svých známých z předválečného období, které mu nabízely možnosti uplatnění v době, kdy se po pádu habsburské monarchie otvíraly před Podkarpatskou Rusí nové obzory. Jako rusofil¹⁷ a monarchista, před válkou toužící po vytvoření většího územního celku v čele s ruským carem, po válce na podkarpatoruském území reflektoval existenci a zápas různých ideových a názorových proudů řešících budoucnost země.¹⁸ Velkorusky smýšlejší muž viděl v prostředí hledajícím vlastní národní, státoprávní, hospodářskou a kulturní identitu možnost, jak zasáhnout do osudů Rusínů a pomoci zajistit jim lepší budoucnost. V některých částech země pozoroval mocný nástup pravoslaví, s nímž sympatizoval a který začal měnit ustálené náboženské a církevní poměry. Skutečnost, že se jeho novým dočasným karpatoruským domovem a základnou pro působení stalo pravoslavné centrum Podkarpatské Rusi vesnice Iza¹⁹ poblíž Chustu vypovídá celkem jednoznačně o jeho odhodlání zapojit se do konsolidace pravoslavného hnutí vedeného jeho přáteli (příznivci) mnichem Alexejem (Kabaljuk) a biskupem Srbské pravoslavné církve Dositejem (Vasić). 3) Objektivní

ŽUPANIČ, J: Max von Hussarek, Prozess in Marmaros-Szigeth und die Auflösung von Österreich-Ungarn. In *Prague Papers on History of International Relations*. Prague : UK, 2002, s. 91 - 108; DANILEC, J. *Pravoslavnaja cerkva na Zakarpatiji u peršij polovini XX stolitija: monografija*. Užhorod : Karpati, 2009, s. 37 - 81; DANILEC, J. Vtoroj Marmaroš-Sigotskij process protiv pravoslavných v Kararpatje v 1913 - 1914 godach. In *Istoričeskij ježegodnik*, 2009. Novosibirsk - Ripel : Institut istorii SO RAN, 2009, s. 128 - 141; DANILEC, J. Peresliduvanja russiniv za viru v Avstro-Ugorščini na prededodni Peršoi svitovoj vojni (do 100-riččia drugovo Marmaroš-Sigotskogo procesu 1913 - 1914 rr.) In *Rusin* (Kišinev), 2013, č. 4, s. 16 - 31.

¹⁶ https://bigenc.ru/military_science/text/2233837 - [9. 7. 2021]

¹⁷ Toto smýšlení ho před válkou a za války přivedlo do kontaktů i s českými rusofily kolem politika a poválečného premiéra ČSR Karla Kramáře (1860 - 1937).

¹⁸ Srov. např. KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918 - 1938)*. Sv. 2. *Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930 - 1935)*. Praha : Libri, 2002, s. 240 - 241.

¹⁹ DANILEC, J. *Pravoslavnij ruch u s. Iza na počátku XX st. u svitli novych archivnich dokumentiv*. In *Naukovij visnik Užgorodskogo universitetu*, serija Istorija, 2018, č. 38/1, s. 18 - 27.

zhodnocení osobnosti a osudů Gerovského předkládá ještě třetí alternativu. Nesporně byl člověkem s tváří římského boha Januse. První pohled nabízí obličej vzdělaného, inteligentního, velmi agilního a schopného organizátora vynikajícího pracovitostí, vytrvalostí a odhodláním jít za svým cílem bez ohledu na osobní oběti. Za touto maskou se však ukrýval druhý obličej muže, který byl současně ochoten prodat své schopnosti a osobní, široce rozvětvené kontakty s elitami v různých zemích tajným službám a angažovat se tak také ve prospěch problematických politických cílů a záměrů.

Gerovskij byl rozhodně kontroverzní postavou. Do repertoáru jeho politického chování patřilo využívání nátlakových prostředků a manipulace s fakty, která veřejnosti předkládal nejen v podobě pravdivé, ale i zkreslené a třeba objektivní realitě hodně vzdálené. Z těchto důvodů je možno vyslovit domněnku o příchodu do země se záměrem sloužit iredentě či jiným zájmům nepřátel nástupnického státu Československé republiky. Chaotickou situaci, za níž vláda odkládala do budoucna realizaci v ústavě ČSR²⁰ zakotvené a saintgermainskou mírovou smlouvou²¹ garantované autonomie Podkarpatské Rusi,²² vyhodnotil bez ohledu na důvody k tomu vedoucí jako úmyslně nepřátelské chování Čechů vůči Podkarpatské Rusi. S mírnou nadsázkou, tvrdá kritika režimu reprezentovaného prezidentem Tomášem G. Masarykem (1850 - 1937)²³ a ministrem zahraničí Edvardem Benešem (1884 - 1948), jejímž cílem bylo přimět Prahu ke změně politické strategie oddálení a k okamžitému udělení autonomie Podkarpatské Rusi,²⁴ se stala jedním z ústředních bodů jeho celoživotních aktivit. Útoky proti režimu Gerovskij opřel o kritiku porušování mírové smlouvy, přenášel je do mezinárodního prostoru, přičemž nepřehledná situace v náboženské a církevní oblasti na Podkarpatské Rusi, interpretovaná jako pronásledování pravoslavně věřícího obyvatelstva, mu posloužila jako hlavní důkaz nevstřícnosti československé vlády při řešení bolesti země a argument pro nutnost zásadní změny – Podkarpatská Rus se musí zbavit české kurately, jež je horší, než bývala maďarská, a její správu musí převzít lidé

²⁰ Autonomie byla zakotvena v § 3 ústavní listiny z 29. 2. 1920. Srov. *Ústava 1920* (psp.cz) [10. 7. 2021]

²¹ <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/2789/1/2/smlouva-c-508-1921-sb-mezi-celnymi-mocnostmi-spojenymi-i-sdruzenymi-a-ceskoslovenskem-podepsana-v-saint-germain-en-laye-dne-10-zari-1919/smlouva-c-508-1921-sb-mezi-celnymi-mocnostmi-spojenymi-i-sdruzenymi-a-ceskoslovenskem-podepsana-v-saint-germain-en-laye-dne-10-zari-1919> - [10. 7. 2021]

²² Ústavní zákon o autonomii Podkarpatské Rusi č. 328/1938 Sb. z. a n. byl Národním shromážděním přijat 22. 11. 1938. GORNSKÝ, J. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*, sv. 1. Praha : Karolinum, 2005, s. 290; MORÁVEK, J. Zákon o autonomii Podkarpatské Rusi z listopadu 1938: jeho příprava, projednávání a realizace. In *Východočeské listy historické*, 2001, č. 17 - 18, s. 229 - 240; GONĚC, V. Autonomie Podkarpatské Rusi jako problém úrovně práva a právního myšlení. In *Česko-slovenská historická ročenka*. Roč. 2, č. 1. Brno : Masarykova univerzita, 1997, s. 71 - 82.

²³ PRECLÍK, V. Profesor Masaryk a Podkarpatská Rus právě před sto lety. In *Čas: časopis Masarykova demokratického hnutí*, 2019, roč. 27, č. 125, s. 18 - 23.

²⁴ PŠEJA, R. Autonomie Podkarpatské Rusi jako politicko-právní problém v prvních letech existence Československé republiky 1919 - 1921. In *Moderní dějiny : sborník k dějinám 19. a 20. století*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2006, č. 14, s. 125 - 178.

spjatí svým životem a prací s jejími osudy.²⁵ Gerovského sebereflexe údajně sahala ke kandidatuře na pozici guvernéra.

Gerovského šestiletý (1921 - 1927) oficiální pobyt v Československu ukončila v únoru 1927 ztráta československého občanství a tím také možnosti volného vstupu do země.²⁶ Oficiálně se jednalo o administrativní akt nápravy předchozí chyby, neboť měl už dříve rakouské občanství,²⁷ reálně však úřady reagovaly na jeho shora zmíněné domácí i zahraniční útoky na Československo. V zemi se stal personou non grata. Gerovskij musel přenést své aktivity do Království SHS.

Gerovského tříletý pobyt na území balkánského spojence Československa v rámci Malé dohody není dosud detailněji zmapován, nicméně v oblasti našeho zájmu bez omylu můžeme konstatovat, že pouze změnil prostředí, neboť charakter jádra jeho aktivit nejenže úzce navazoval na předchozí činnost, ale dokonce ve smyslu kritického vystupování proti politice a chování Československé republiky vůči Podkarpatské Rusi a zejména tamní pravoslavné církvi lze hovořit o jejich vygradování. Stál za vznikem tiskových kampaní proti Československu v jihoslovenském tisku a Srbskou pravoslavnou církev se snažil získat pro myšlenku využít tamní státní administrativy k tlakům na československou zahraniční politiku, v prvé řadě na ministra zahraničí Edvarda Beneše, ve smyslu její revize ve věci autonomie Podkarpatské Rusi a údajného nekonstruktivního zasahování do církevních záležitostí kraje na východě republiky. V r. 1927 vytvořil Srbsko-karpatoruský výbor složený z vybraných členů skupštiny, jehož činnost měla směřovat ke zmíněnému cíli. Veřejnost v Království SHS, na Podkarpatské Rusi, ale i v dalších zemích podněcoval v duchu svých cílů proti Československu vydáváním letáků a publicistikou, která pracovala se zkrslými fakty a nepravdami. Za vrchol těchto aktivit je označována Gerovského stížnost z r. 1930²⁸ na Československou republiku, kterou údajně předložil v Ženevě Společnosti národů, resp. ji měl předat do rukou kanadského delegáta v Radě SN Raoula Danduranda (1861 - 1942).²⁹ Reakci českých elit na Gerovského výpady lze označit za umírněnou,

²⁵ Srov. např. NA Praha, f. PMR, sig. 263/2-3, kart. 143 – Gerovského rozhovor v novinách *Magyar-ság* (Pittsburgh), r. 2, č. 193 z 27. 8. 1926.

²⁶ Podle zjištění policie přijížděl na Podkarpatskou Rus občas nelegálně, v přestrojení za pravoslavného kněze.

²⁷ Občanství obdržel (společně s první manželkou) 5. 5. 1922 údajně prostřednictvím ministerstva pro správu Slovenska, když se o ně ucházel jako polský státní příslušník s domovskou obcí ve Lvově. Později vyšlo najevo, že v této době byl rakouským státním příslušníkem s domovským právem v Innsburucku. Protože se na území ČSR přestěhoval v r. 1921, neměl na občanství nárok (předchozí státní příslušnost nezrušil, v ČSR nepobýval nepřetržitě 5 let a neodváděl zde daně). Československé občanství a domovskou příslušnost v Čertízském ztratil k 31. 1. 1927. Srov. AMZV Praha, f. Teritoriální odbory, 2. sekce (1919 - 1939), kart. 36a – sdělení PMV MZV z 23. 6. 1929; ANM Praha, f. Antonín Hajn, i. č. 5765, kart. 209 - A. Gerovský – zbavení čs. občanství, strojopis, 1927; Dr. A. Gerovský zbaven čs. státního občanství. In *Lidové noviny*, 1927, roč. 35, č. 122, 9. 3., s. 5.

²⁸ Stížnost je zmiňována v řadě zdrojů, z nichž vycházíme, nicméně je skutečností, že její text není zatím k dispozici. Tato skutečnost je nápadná, neboť jiné Gerovského počiny tohoto druhu se daří dobře zdokumentovat. Je tedy otázkou, zda za stížnost není považována série čtyř letáků, psaných francouzsky a vydaných ve Švýcarsku, jež Gerovskij rozdával a rozesílal při zasedání SN v Ženevě v r. 1929.

²⁹ DANDURAND, R. - HAMELIN, M. (ed.). *Raoul Dandurand, le sénateur-diplomate: mémoires, 1861-1942*. Québec : Presses de l'Université Laval, Institut québécois des hautes études interna-

byť pochopitelně se šíření dezinformací bránily a podnikaly (neúspěšně) kroky k zajištění jeho vypovězení z Jugoslávie.

V lednu 1930 Gerovskij opustil Evropu a druhou polovinu života prožil v USA. Za základnu svých aktivit udělal New York. Pokud situaci trochu zjednodušíme a provedeme komparaci, zjistíme, že Gerovskij při pobytu v Evropě svůj hlavní cíl, změnu ve státoprávním postavení Podkarpatské Rusi, prosazoval ve vazbě na řešení náboženských a církevních otázek ve prospěch pravosláví, nebo alespoň uplatnění rovnoprávnosti pravoslavné církve ve vztahu k dalším konfesím. V zámoří věnoval všechny své síly otázce proražení autonomie Podkarpatské Rusi³⁰ a do náboženských otázek v gesci Srbské pravoslavné církve už v podstatě nezasa- hoval. Do svých cílů naopak vtahoval rusínské krajanské pravoslavné náboženské korporace, bratrstva a spolky a financoval vydávání jejich tiskového mluvčího no- vin *Russkij vestnik*. Jen stručně zmíníme alespoň některé jeho hlavní počiny.³¹ Do svého revizionistického úsilí v polovině 30. let zapojil nejvýznamnější krajanskou organizaci Rusínů v USA Karpatoruský svaz, jehož se stal generálním tajemníkem a tiskovým pověřencem pro zahraničí. V r. 1936 stál u kolébky tiskové agentury KARUS, která dodávala informace o dění a o údajných nepřátelských akcích čes- koslovenského establishmentu na Podkarpatské Rusi a sloužila zájmům iredenty. Gerovskému se údajně podařilo vybudovat její pobočky v řadě dalších zemí (Ju- goslávie, SSSR, Rumunsko, Rakousko, Maďarsko, Německo) a stala se tak vlast- ně „datovou bankou“ disponující údaji využívanými revizionisty jak v USA, tak v Evropě. Na konci 30. let zasáhl do událostí v Československu jednak organizací kongresu karpatoruských Rusínů v New Yorku (12. - 13. února 1937), který dal vládě ultimátum pro udělení autonomie Podkarpatské Rusi, a příjezdem do země v kritickém období jejího rozpadu (září 1938 - březen 1939) a podílel se na řadě jednání o dalších osudech Podkarpatské Rusi jak v Praze, tak na Podkarpatské Rusi, Maďarsku a Jugoslávii.³²

O Gerovského reakcích, či pocitech a spokojenosti s pohlcením Podkarpatské Rusi Maďarskem se můžeme jen domýšlet. Koncem r. 1939 se vrátil do USA. Další mezeru v jeho životopisu překlenují až informace z přelomu let 1944/1945, kdy se válka pomalu chýlila ke konci a velmoci začaly řešit otázku nové uspořádání světa. Po údajné distanci USA od problému budoucnosti Podkarpatské Rusi Ge- rovskij nabídl cestu k jednáním o státoprávním postavení země Moskvě, neboť ji viděl jako autonomní součást SSSR. Když se ukázalo, že pro sovětské vůdce nebyl pro takovou záležitost kompetentním partnerem, odhodlal se k zoufalému kroku

---

tionales : 2000.

³⁰ V polovině 30. let kruhy kolem Gerovského však problém posunuly, už se nevažovalo jen o au- tonomii, ale také o federaci nebo odtržení od ČSR a připojení k Polsku, Rumunsku, Maďarsku nebo Jugoslávii.

³¹ Jejich podrobnější výčet uvádí citovaná práce L. Suška na s. 48 - 58. Jejich ověření v archivním materiálu je však problematické s ohledem na jeho problematický způsob citace fondů.

³² Tyto události jsou v literatuře poměrně široce analyzovány a popsány, proto se jim z úsporných důvodů nevěnujeme. Srov. např. SUŠKO, L. Podkarpatská Rus jako autonomní krajina pomní- chovskej - druhej ČSR. In *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno : Masarykova univerzita, 1997, s. 145 - 163; RYCHLÍK, J. - RYCHLÍKOVÁ, M. *Podkarpatská Rus v dějinách Českosloven- ska 1918 - 1946*. Praha : Vyšehrad, 2016, s. 187 - 200.

a přímo z New Yorku poslal osobní dopis „vůdci všech národů“ Stalinovi. Apeloval na jeho city: „Nedopouštějte příkoří na nejzápadnější části ruské země. Braňte ji. Nedopusťte, aby naše malé ruské plemeno, držící se v průběhu tisíce let na jihozápadních stránkách Karpat, bylo setřeno z tváře země v okamžiku největších vítězství ruských zbraní. Zachraňte ruskou zemi, kterou ruští vědci (prof. Ključevskij)³³ považují za kolébku ruského národa.“³⁴ Odpovědi ze strany adresáta se sice prý nedočkal, zato sovětské vyslanectví ho „zorientovalo“ v jeho národnosti, když mu napsalo, že se mylně považuje za Rusa, ačkoliv je ve skutečnosti Ukrajincem...

Po válce mohl šedesátník Gerovskij z dálky jen sledovat, jak se svět po 2. světové válce proměnil a co se stalo s politickým ideálem autonomie, jemuž zasvětil nejnplodnější léta svého života. Bolela ho sovětská politika ukrajinizace Zakarpátí. Vzpomínal na minulost. Nadále vyznával svou teorii o českém nepříteli a prostřednictvím článků v newyorském listu Svobodnoje slovo Karpatskoj Rusi svou zkušenost přenášel na generaci mladších čtenářů a bohužel i nekritických historiků.

Alexej Gerovskij v pravoslavném hnutí na počátku první Československé republiky

Druhou kapitolu studie věnujeme dosud opomíjenému tématu angažovanosti Alexeje Gerovského v pravoslavném hnutí.³⁵ Přesné datum jeho příchodu na Podkarpatskou Rus není bohužel známo. Pomohlo by nám lépe vyložit začátky jeho zapojení do práce směřující k organizačnímu usměrnění dosud živelně a bouřlivě se rozvíjejících snah části obyvatelstva měničícího konfesi a přecházejícího z řeckokatolické církve k pravoslaví.³⁶

Navázání kontaktu s pravoslavným hnutím

První písemný materiál dokládající Gerovského aktivity v církevní sféře, který se nám podařilo nalézt, pochází z prosince 1921. V této době vladyka Srbské pravoslavné církve Dositej (Vasić),³⁷ zahajující svou pravoslavnou misi v Československu,³⁸ žádal ministra zahraničí E. Beneše o schválení ústavy Karpatoruské

³³ Významný ruský historik Vasilij Osipovič Ključevskij (1841 - 1911) zabývající se ruskými i světovými dějinami, autor řady monografií a přehledových prací. Srov. např. VEBER, V. Vasilij Ključevskij, ruský historik evropského významu a jeho Moskevská škola. In *Historik v proměnách doby a prostředí 19. století*. Brno : Maticе moravská pro Historický ústav AV ČR a pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2007 s. 121 - 128.

³⁴ <http://www.premija-ru.eu/index.php?razdel=library&podrazdel=spodviznik-arximadrita-kabaljuka.php&lang=ru> - [23. 7. 2019]

³⁵ Jednou z mála prací tohoto typu je kapitola nazvaná Podkarpatorský „démon“? v monografii MAREK, P. „Obtížný cizinec“. *Vladyka srbské pravoslavné církve Dositej (Vasić) a meziválečné Československo (1920 - 1939)*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2020, s. 276 - 294.

³⁶ Srov. např. DANILEC, J. *Pravoslavná cerkva na Zakarpatii u peršij polovini XX stolitija*. Užgorod : Karpati, 2009, 375 s.; MAREK, P. K dějinám pravoslavné církve na Podkarpatské Rusi v letech 1918 - 1938. In *Acta historica Neosoliensia*, 2016, roč. 19, č. 2, s. 52 - 77; CORANIČ, J. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 - 1939*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, 415 s.

³⁷ Srov. např. KONDAIČ, P. (ed.). *Christu veran do smrti. Sveštenoisповедnik Dositej zagrebački i vavedenski*. Beograd : Centra archiepiskopija, 2008. 455 s.

³⁸ Srov. např. FEJSK, J. Působení biskupa Dositeje mezi Čechy po 1. světové válce. In *Pravoslavnyj teologický sborník*, 1987, roč. 14, s. 131 - 146; DANILEC, J. - MAREK, P. Success, or Defeat? On

autonomní pravoslavné církve přijaté shromážděním v klášteře v Ize 19. srpna 1921.³⁹ Před vánočními svátky její přijetí státními orgány podpořil v osobním dopise ministru biskup Církve československé Gorazd (Pavlík).⁴⁰ Pisatel však nezůstal pouze u přímluvy, ale současně připojil poznatky komentující situaci v církevní a náboženské oblasti na Podkarpatské Rusi. Kriticky reflektoval absenci dostatečného počtu pravoslavného duchovenstva, které mělo představovat základní pilíř pro vznik náboženských obcí. Řešení viděl v příchodu kněží ze zahraničí. Toto východisko však bylo pro státní orgány nepřijatelné. Biskup Beneš v této souvislosti varoval před aktivitami A. Gerovského, který proti záměru vládky Dositeje (Vasić) povolal kněze ze Srbska prosazoval alternativu příchodu duchovních z řad Karpatorusů žijících v USA.⁴¹

Dokument z Gorazdovy proveniencí je pro nás důkazem toho, že Gerovskij se musel pohybovat v prostředí pravoslavného hnutí na Podkarpatské Rusi nejméně od poloviny roku 1921. Pro validitu naší hypotézy využíváme také argument o jeho kontaktech, resp. přátelských vztazích s igumenem Alexijem (Kabaljuk) a rovněž skutečnost, že společně s ním v konsistoři Karpatoruské autonomní pravoslavné církve pracoval také stomatolog MUDr. Vladimír Homičkov (1879, † po r. 1950), vnuk A. Dobrjanského, tedy Gerovského bratranec, předseda Ústředního pravoslavného výboru na Podkarpatské Rusi sídlícího v Užhorodu a později starosta tamního Pokrovského chrámu.⁴² Při relativní soudržnosti rodiny je poukaz na tuto vazbu reálný.

Pokus o vazbu na bolševickou Moskvu

Nově zpřístupněné dokumenty však naznačují, že zmíněné časové údaje o Gerovského zapojení do pravoslavného hnutí na Podkarpatské Rusi bude nutno posunout ještě více dopředu. Je totiž nepravděpodobné, že by kroky, které podnikl v první polovině roku 1921, učinil jako zcela izolovaný jedinec, v této době v podstatě běžencem hledajícím po odchodu z poražené armády „bílých“ nové životní jistoty.

Jedním z prvních, ale zásadních počinů, který ze strany státu směřoval k řešení rozbouřených poválečných náboženských poměrů v Československé republice, byl souhlas s požadavkem nově vzniklé Církve československé povolání do země biskupa Srbské pravoslavné církve Dositeje (Vasić) s úkolem vybudovat zde pravoslavnou církev. Zatímco v českém prostředí se biskup v l. 1920 a 1921

---

the Orthodox Mission of the Serbian Bishop Dositheus (Vasić) in Czechoslovakia in 1920-1926. In *Kultúrne dejiny*, 10, 2019, roč. 10, č. 2, s. 197 - 227.

³⁹ DANILEC, J. Podgotovka i provedenie Pervovo sobora Karpatorusskoj pravoslavnoj cerkvi 1921 g. In *Teoložki pogledi. Verskonaučni časopis* (Beograd), 2017, č. 2, s. 285 - 300; RADIĆ, R. Srpska pravoslavna crkva i pravoslavlje u Čehoslovačkoj. In *Tokovi Istorije*, 1997, č. 1 - 2, s. 101 - 102.

⁴⁰ Srov. např. ŠUVARSKÝ, J. *Biskup Gorazd: 1879 - 1979*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1979. 257 s.; MAREK, P. *Biskup Gorazd (Pavlík): životní příběh hledání ideální církve pro 20. století*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2019, 698 s.

⁴¹ AMZV Praha, f. 2. sekce, 1919 - 1939, kart. 60, složka CČP - podání biskupa Gorazda-Pavlíka Dr. E. Benešovi, 22. 12. 1921.

⁴² PALOŠ, V. *Istorija Svjato-Pokrovskogo chramu-pamjatnika m. Užgoroda z 1921 po 1945 r. Užgorod : TOV „RIK-Y“, 2020, s. 21 - 24.*

zaměřil na věroučnou transformaci Církve československé s cílem převést ji do pravoslavného společenství,⁴³ na Podkarpatské Rusi, po prvním krátkém informativním pobytu v srpnu 1920, jeho úsilí směřovalo k cíli vybudovat pravoslavnou eparchii v gesci Srbské pravoslavné církve, tedy v její jurisdikci a také jí organizačně vybudovanou a také řízenou. V tomto směru podnikal kroky k zajištění eparchiální ústavy a správy. Dositejovo úsilí bylo korunováno úspěchem na výše zmíněném sjezdu v Ize v létě 1921.

Fakticky ve stejné době, kdy vladyka Dositej z pověření svého církevního synodu a pod patronací jihoslovenské a teprve se orientující československé vlády vytvářel vazby pravoslavně věřících v Československu se Srbskou pravoslavnou církví, Alexej Gerovskij de facto vystoupil s alternativním projektem jejího směřování. Věren svému celoživotnímu rusofilství již počátkem roku 1921 poprvé⁴⁴ a potom o rok později podruhé (pod krycím jménem Leontijev) navázal kontakt se dvěma předními reprezentanty sovětského režimu. Asi někdy v lednu-únoru 1922 pravděpodobně v Berlíně vyhledal jednoho ze spolutvůrců Leninovy revoluce z r. 1917, tehdy lidového komisaře Leonida Borisoviče Krasina (1870 - 1926),⁴⁵ a předložil mu návrh na „politický obchod“: nabídl, že naváže kontakty s generálem dělostřelectva Alexandrem Pavlovičem Kutěpovem (1882 - 1930), jedním z předních činitelů „bílého vojska“, a přesvědčí ho, aby i se svou armádou přešel na stranu sovětského Ruska. Výměnou zato sovětský režim povolí vysvěcení pravoslavného biskupa pro Podkarpatskou Rus patriarchou Ruské pravoslavné církve Tichonem (Bellavin, 1865 - 1925).⁴⁶

Krasin o tomto návrhu informoval Ústřední výbor Komunistické strany Ruska (bolševiků) 23. února 1922 těmito slovy: „Karpatsí Rusové bezpodmínečně chtějí, aby tento biskup byl vysvěcen do své funkce patriarchou Tichonem – a prosí, aby vláda Ruské federace k tomu dala souhlas. Pokud bude její postoj kladný, mám Leontijevovi telegrafovat, aby poslal jejich biskupského kandidáta (je to rolník – Rusín, velmi vážený a známý v jejich hnutí) do Moskvy k patriarchovi Tichonovi.“⁴⁷ Předpokládáme, že zmíněným kandidátem byl myšlen igumen Alexij (Kabaljuk). Krasin dále psal, že „Leontijev“ je připraven přijet do Moskvy, aby návrh přednesl osobně, ovšem za předpokladu, že mu sovětská strana zaručí ničím nerušený odjezd ze země domů. Tvrdil prý také, že může poskytnout ještě řadu dalších informací. Prosí o vystavení pozvánky do Moskvy, přičemž věří, že

⁴³ MAREK, P. *Česká reformace 20. století? K zápasu Církve československé (husitské) o vizi moderního českého křesťanství v letech 1920 - 1924*. Olomouc : Univerzita Palackého 2015, 386 s.

⁴⁴ V r. 1921 jednal s D. S. Grožanem (nar. 1876), vl. jm. D. S. Gvozděvem, někdejší předválečným členem ruské sociálně-demokratické strany, který se po r. 1910 věnoval hospodářským otázkám.

⁴⁵ http://bigenc.ru/domestic_history/text/2106355 - [17. 7. 2021].

⁴⁶ CAP, A. *Svätý novomučedník a vyznavač patriarcha Tichon (Bellavin)*. Prešov : Prešovská univerzita, 2002, 163 s.; MANUIL (Lemešovskij, V. V.). Tichon. In *Die russischen orthodoxen Bischöfe von 1893 bis 1965. Bio-Bibliographie*, 6. Erlangen : Lehrstuhl für Geschichte und Theologie, 1989, s. 257–293; VINOGRADOV, V. O některých važnějšich momentach poslednego perioda i dějatel'nosti svatějšego patriarcha Tichona (1923 - 1925 gg.). In *Cerkovno - istoričeskij vestnik*, 1998, roč. 1, č. 1, s. 8 - 40.

⁴⁷ RGASPI (Ruský státní archiv sociální a politické historie Moskva), f. 17, op. 163, d. 261, l. 23 - 25; KURLJANDSKIJ, I. *Neizvestnyj dokument o Patriarhe Tihone. Iz deloproizvodstva Politbjuro CK. 1922 god* - <http://igorkurl.livejournal.com/361623.htm>. [12. 7. 2021].

na straně sovětů může vůči němu existovat nedůvěra. Proto je ochoten přicestovat v pozici zajištěné osoby a souhlasí, že bude po celou dobu pobytu nejen pod dohledem „Čeky“,⁴⁸ ale, je-li to třeba, půjde prostě i do vězení.

Z Krasinova dopisu, který dostal k posouzení a vyjádření do rukou nejen tajemník ústředního výboru komunistické strany Vjačeslav Molotov (1890 - 1986) a předseda Revolučního vojenského výboru Lev Trockij (1879 - 1940), ale i samotný Stalin, stojí za citaci ještě jeho v podstatě pozitivní pohled na Gerovského počínání, neboť vezmeme-li v úvahu kontext minulosti tohoto muže, pak povaha jeho činu má silně kontroverzní nádech. Krasin mj. píše: Gerovskij „není ani socialistou, ale v posledních letech přešel na sovětskou orientaci“. Vychází z toho, že „z hlediska Karpatské Rusi jakákoliv vláda Ruska zasluhuje podporu, jelikož je vládou národního sjednocení Ruska“. Takové cíle podle Gerovského názoru sleduje v posledních letech i sovětská vláda. „Celá politika Karpatské Rusi směřuje výhradně ke snaze sjednotit se s Ruskem a Karpatští Rusové jsou připraveni dát všechny síly ve prospěch sovětské moci“.⁴⁹ Ze špiček tehdejší sovětské politiky Gerovského projekt kladně přijal také lidový komisař zahraničí Georgij Čičerin (1872 - 1936). Jeho nositele vnímal jako „ideového agenta“ a „soudruha“ a za nezbytnost označoval uvolnit pro něj finanční prostředky ve výši 1 650 britských liber šterlinků. Ve zprávě určené Politbyru ze 13. června 1922 vyzdvihl význam Gerovského působení na Podkarpatské Rusi a měl povědomí i o jeho stycích s generálem Kutěpovem.⁵⁰

Pozorné čtení dokumentů vztahujících se k této kauze ukazuje, že jednotliví politikové Gerovského více „kádrali“ (kupodivu jeho výsledný obraz nebyl negativní) a řešili otázku jeho pozvání do Moskvy, než že by se zabývali jádrem jeho návrhu. Trockij nakonec doporučil, aby závěrečný stanovisko vypracovali náměstci lidového komisaře zahraničí Maxim Litvinov (1876 - 1951)⁵¹ a Státní politické správy (GPU)⁵² Josif Unšlicht (1879 - 1938). Konečně bylo realistické: do Moskvy může přijet, ale jeho pobyt bude monitorován tajnými službami. Přímé jednání Gerovského s lidovými komisaři není vhodné, rozhovory povede GPU. Hodnotu jeho nabídky lze posoudit teprve na základě osobního kontaktu. Přejchod generála Kutěpova na sovětskou stranu by měl v současné chvíli pro nás jistý význam, ale ne takový, jaký mohl mít před několika měsíci. Gerovskij je bývalý wrangelovec,⁵³ účastník bojů proti Rudé armádě a nedá se vyloučit, že je agentem Dohody.⁵⁴ K otázce vysvěcení biskupa pro Podkarpatskou Rus se zpravodajové nevyjádřili, pravděpodobně měla být otevřena až v rámci osobního jednání v Moskvě.

⁴⁸ Tajná policie sovětského Ruska - Všeruská mimořádná komise pro boj s kontrarevolucí a sabotáží při Radě lidových komisařů RSFSR.

⁴⁹ KURLJANDSKIJ, I. *Neizvestnyj dokument o Patriarhe Tihone. Iz deloproizvodstva Politbjuro CK. 1922 god* - <http://igorkurl.livejournal.com/361623.htm>. [12. 7. 2021]

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ V l. 1926 - 1939 pak řídil zahraniční politiku SSSR nejprve jako náměstek a potom lidový komisař. Ve 20. a 30. l. byl častým hostem v Mariánských Lázních. Srov. [https://www.hamelika.cz/?cz_maxim-maximovic-litvinov-\(1876-1951\),2](https://www.hamelika.cz/?cz_maxim-maximovic-litvinov-(1876-1951),2) - [8. 7. 2021]

⁵² Nástupnická organizace „Čeky“ zřízená v r. 1922.

⁵³ Bělogvardějský generál baron Pjotr Nikolajevič Wrangel (1878 - 1928).

⁵⁴ KURLJANDSKIJ, I. *Neizvestnyj dokument o Patriarhe Tihone. Iz deloproizvodstva Politbjuro CK. 1922 god* - <http://igorkurl.livejournal.com/361623.htm>. [12. 7. 2021]

Sovětské Politbyro 8. července 1922 doporučující stanovisko ke Gerovského návrhu akceptovalo. Zda však za ním na Podkarpatskou Rus došlo telegrafické či jinak doručené pozvání do Moskvy, nevíme. S velkou mírou pravděpodobnosti můžeme tuto věc vyloučit, resp. je nutno k této kauze dále hledat archivní dokumenty. S odstupem času musíme však konstatovat, že celý projekt A. Gerovského nebyl natolik realistický, aby měl naději na úspěch. Kromě toho situace v sovětském Rusku se i v oblasti církevní politiky rychle měnila. Poměry v pravoslavném hnutí na Podkarpatské Rusi v polovině roku 1922 byly sice nadále málo utěšené, avšak šance na vysvěcení biskupa z řad místního kněžstva a pochopitelně se závazky vůči ruskému světiteli stále klesala, resp. byla mizivá. V každém případě však případ hodně vypovídá o samotném tvůrci konceptu, monarchistovi a celoživotním kritikovi sovětského režimu.

V čele Ústředního výkonného výboru náboženských obcí Karpatoruské pravoslavné církve (1923 - 1924)

Gerovského koketování se sovětským režimem, které můžeme při dobré vůli v církevní dimenzi jeho projektu vnímat třeba i jako jednu z pragmatických variant pokusů o nalezení vůdčí osobnosti pro pravoslavné hnutí na Podkarpatské Rusi, nebylo v tomto smyslu výjimečnou akcí. Už jsme se zmínili o tom, že od r. 1921 se naděje pravoslavných upínaly k osobnosti srbského vladyky Dositeje (Vasić), který začal do poměrů reálně zasahovat a udělal první kroky vedoucí k vybudování podkarpatoruské eparchie v jurisdikci Srbské pravoslavné církve. Chybou však bylo, že saboru jeho církve se nepodařilo odhadnout objem úkolů, které je schopna zvládnout jedna osoba. Současně totiž řídil svou vlastní eparchii v Niši, byl delegátem pro Církev československou v Praze a biskupem (správcem) církve na Podkarpatské Rusi, pokud pomineme fakt, že jako funkcionář plnil řadu dalších zadání pro zajištění vnitřního chodu mateřské církve. Není divu, že v situaci, která vyžadovala každodenní intenzivní organizační práci, byl na Podkarpatské Rusi spíše hostem než opravdovým biskupem sjednotitelem a tvůrcem. Proto se objevují snahy tuto situaci řešit. Vakuum otevřelo prostor také pro nové zásahy a aktivity A. Gerovského. Od r. 1923 je můžeme sledovat díky dochovaným pramenům relativně systematicky, příp. alespoň v hlavních rysech.

Zdá se, že poprvé se Gerovskij „oficiálně“ zapojil do aktivit pravoslavné církve na Podkarpatské Rusi v únoru 1923, kdy patřil mezi velmi aktivní účastníky sjezdu volených zástupců 63 náboženských obcí z Podkarpatské Rusi v Ize poblíž Chustu.⁵⁵ Vstupoval na něm v postavení „sekretáře“ (tajemníka) shromáždění, což vypovídá o jeho autoritě a pověsti v hnutí, byť hlavní slovo měli Dimitrij Simulik, Matvej Vakarov a Cyril Prokop. Schůze sama o sobě měla význam především jako projev „náзору zdola“, zevnitř pravoslavného hnutí, jako výraz

⁵⁵ AMZV Praha, f. Teritoriální odbory, 2. sekce (1919 - 1939), kart. 60 - Složka Pravoslavná církev československá, č. j. 026486, 24. 2. 1923; DAZO Užgorod, f. 28, op. 7, d. 104, l. 3; AKPR Praha f. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919), sig. PR 1886, inv. č. 584, č. 122/23, 22. 2. 1923; Sjezd pravoslavného duchovenstva z Podkarpatské Rusi. In Čech, 1923, roč. 48, č. 40, 11. 2., s. 5; Sjezd pravoslavné církve v Podkarp. Rusi. In *Národní listy*, 1923, roč. 63, č. 40, 11. 2., s. 2; Shizmatickij kongres. In *Svoboda*, 1923, roč. 24, č. 5, 11. 2, s. 3.

vůle a představ zástupců pravoslavně věřícího obyvatelstva a jeho duchovenstva nepřilíš spokojeného s postupem Srbské pravoslavné církve a československých orgánů při organizaci církve. Z řad řečníků tu zazněla slova kritiky na praktiky při přestupu věřících z řeckokatolické do pravoslavné církve a na mechanismy řešení problematiky zánoru kostelů, které pravoslavní museli vracet řeckokatolické církvi jako jejich majiteli. Za zásadní považujeme stanovisko delegátů k organizaci církve. Požadovali ustavení samostatné podkarpatoruské eparchie se sídelním biskupem, jímž měl být buď Srb nebo Rusín žijící v zemi. Za nevhodnějšího kandidáta označili igumena Alexije (Kabaljuk). Dočasně, do přijetí konečného rozhodnutí považovali za přijatelné, aby v čele eparchie stáli biskup Dositej (Vasić) a jeho vikář Gorazd (Pavlík).⁵⁶ Neméně důležité bylo zaujetí odmítavého stanoviska k aktivitám pražské České náboženské obce pravoslavné na Podkarpatské Rusi. Shromáždění delegátů rozhodlo vyslat A. Gerovského společně s C. Prokopem do Bělehradu s cílem prosadit zmíněné záměry ve vedení Srbské pravoslavné církve, resp. prosadit jmenování sídelního biskupa na Podkarpatskou Rus.⁵⁷

Gerovskij pověření sjezdu k cestě do Srbska přijal. V archivu synodu Srbské pravoslavné církve se dochoval protokol o jednání členů synodu s oběma účastníky delegace, které proběhlo 31. března 1923. Obsahuje hlavní teze usnesení z Izy a jeho přílohu tvoří záznam izského shromáždění společně s Gerovského memorandem, v němž je podrobně popsána situace v náboženské oblasti na Podkarpatské Rusi. Zdá se, že právě posledně jmenovaný dokument měl pro průběh bělehradského jednání největší význam. Vedle analýzy poměrů jeho autor totiž předložil jednáčím také nový personální návrh, jenž protokol schůze v Ize neobsahuje a který se členům synodu jevil zřejmě jako optimální řešení a východisko ze situace. Gerovskij synod ubezpečil, že pravoslavné náboženské obce sice vladyku Dositeje (Vasić) uznávají za svého biskupa, avšak současně prosí, aby kvůli jeho značné pracovní angažovanosti a plnění povinností člena synodu dostal pomocníka – vikáře v postavení administrátora eparchie. Za nevhodnějšího kandidáta na tuto funkci označil ruského biskupa Sergije (Koroljov, 1881 - 1952).⁵⁸ Gerovskij argumentoval dlouholetými kontakty biskupa Sergije s Karpatorusy⁵⁹ a sliboval zajistit souhlas se jmenováním nejen u kandidáta, ale také ze strany kompetentního metropolitů Jevlogije (Georijevskij, 1868 - 1946).⁶⁰ Když vladyka Dositej vyslovil s návrhem souhlas, neboť biskupa vnímal jako plně loajálního vůči sobě i srbské církvi a zdůraznil, že arcibiskup uznává práva Srb-

⁵⁶ AMZV Praha, f. Teritoriální odbory, 2. sekce (1919 - 1939), kart. 60 - Složka Pravoslavná církev československá – zpráva viceguvernéra Ehrenfelda MZV v Praze, 14. 3. 1923.

⁵⁷ Arhiv Svetog arhijerejskog sinoda (ASAS) Belgrad - Protokol Sobranija vybornyh predstavitelej pravoslavnyh obshhin Karpatskoj Rusi..., 13. 2. 1923, l. 2.

⁵⁸ Arcibiskup Sergij (Koroljov). In MAREK, P. - BUREHA, V. *Pravoslavní v Československu v letech 1918 - 1953*. Brno : CDK 2008, s. 458 - 478.

⁵⁹ ASAS Belgrad. Pís'mo A. Gerovskogo v Sinod SPC, 31. 3. 1923, l. 3.

⁶⁰ BOGDANOVA, T. A. - KLEMENTIJEV, A. A. - KOSIK, V. I. Jevlogij (Georgijevskij). In : *Pravoslavnaja enciklopedija*, 17. Moskva : Cerkovno naučnýj centr Pravoslavnaja enciklopedija, 2008, s. 161 - 168; MANUIL (Lemešovskij). Jevlogij. In *Die russischen orthodoxen Orthodoxen Bischöfe von 1893 bis 1965*, 3. Erlagen : Lehrstuhl für Geschichte und Theologie, 1984, s. 119 - 130; NIVER, A. *Pravoslavnyje svjaščenoslužiteli, bogoslovy i cerkovnyje dejateli v Zapadnoj i Centralnoj Evrope*. Moskva – Pariž : Russkij puť, 2007, s. 191 - 193.

ské pravoslavné církve na Podkarpatské Rusi,⁶¹ synod návrh podpořil a předal ho k potvrzení patriarchovi Dimitrijovi (Pavlovič, 1846 - 1930).⁶² Rusofil Gerovskij mohl být spokojen, že správa pravoslavné církve v zemi přejde alespoň dočasně do rukou ruského arcibiskupa. Důvody, proč ke jmenování biskupa Sergije biskupským administrátorem nakonec nedošlo, neznáme. Domníváme se, že po vzniku pražského pravoslavného arcibiskupství v čele s arcibiskupem Sawatijem (Vrabec, 1880 - 1959),⁶³ kdy se na Podkarpatské Rusi rozvinul zápas mezi dvěma skupinami pravoslavných o jurisdikční příslušnost, chtěla mít Srbská pravoslavná církev nad tímto územím pevnou kontrolu.

Výběr Gerovského do delegace vyslané do Bělehradu byl nesporně výrazem důvěry, kterou k němu pravoslavní na Podkarpatské Rusi pociťovali. Za další její projev a svým způsobem i za vyvrcholení působení tohoto muže v počáteční fázi jeho angažovanosti v pravoslavném hnutí v regionu považujeme volbu Gerovského do funkce předsedy Ústředního výkonného výboru náboženských obcí Karpatoruské pravoslavné církve. Uskutečnila se na shromáždění zástupců 64 náboženských obcí 16./24. dubna 1923 ve vesnici Buština.⁶⁴

Ústřední výbor nebyl v pravém slova smyslu církevní institucí a sám měl sebereflexi mluvčího pravoslavného hnutí v celé zemi. Naopak státní správa ho považovala za nereprezentativní orgán, neboť prý neměl mandát členské základy církve a vůdčí místo v něm zaujaly osoby silně zaujaté proti Čechům a všemu českému.⁶⁵ V každém případě je skutečností, že za Gerovského vedení v l. 1923 - 1924 sehrál na Podkarpatské Rusi výraznou roli. Na jeho půdě byla formulována stanoviska k zásadním dobovým problémům pravoslavného hnutí v zemi a Gerovského vidíme v čele úsilí o jejich prosazení do života církve. Na tomto místě nemáme dost prostoru pro to, abychom tuto tezi mohli podrobně rozvést. Proto jen ve výčtu naznačíme hlavní oblasti jeho zájmu a vystupování.

1. Odmítl státní koncepci vytvoření jednotné pravoslavné církve působící na celém území Československé republiky s ústředím v Praze.⁶⁶
2. Sledoval ideu budování karpatoruské pravoslavné eparchie v jurisdikci Srbské pravoslavné církve.⁶⁷ V otázce výběru eparchiálního biskupa kolísal

⁶¹ ASAS Belgrad. Pis'mo episkopa Dosifeja (Vasich) k patriarhu Dimitrija (Pavlovicha), 31. 3. 1923, l. 1.

⁶² ASAS Belgrad. Protokol zasedanja Sinoda SPC, 31. 3. 1923, l. 1-3.

⁶³ MAREK, P. - BUREHA, V. - DANILEC, J. *Arcibiskup Sawatij (1880 - 1959). Nástin života a díla zakladatelské postavy pravoslavné církve v Československé republice*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2009, 250 s.

⁶⁴ ASAS Belgrad. Protokol sobranija predstavitelej pravoslavnyh obshhin v s. Bushtino, 29. 4. 1923, l. 1.; NA Praha, f. PMR, sig. 262, kart. 141 – zpráva prezidia politické správy Podkarpatské Rusi určená prezidiu ministerstva vnitra, 9. 6. 1923; Archiv (spisovna) Olomoucko-brněnské eparchie Pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku (dále APC), f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka Srbská církev.

⁶⁵ NA Praha, f. PMR, sig. 263/2-3, kart. 143 – zpráva viceguvernéra Podkarpatské Rusi PMV, 27. 5. 1927.

⁶⁶ Srov. MAREK, P. *Protopresbyter Miloš Červinka a Podkarpatská Rus (1922–1930)*. In *Naukovi zapiski Bogoslovsko-istoričnogo naukovo-doslidnogo centry im. archimandrita Vasilija (Pronina)*. Užgorod : Karpati, 2020, č. 7, s. 223 - 258.

⁶⁷ Srov. např. ASAS. Gerovskij O., Oleksij (Kabaljuk), arhimandrit. List na im'ja episkopa Dosifeja (Vasicha), Srems'ki Karlovci, 6. 10. 1923, l. 2.

- mezi podporou kandidáta pocházejícího z duchovních žijících na Podkarpatské Rusi⁶⁸ a vladyky delegovaného Srbskou pravoslavnou církví.
3. Podpořil úsilí Srbské pravoslavné církve o uzavření dohody mezi Československem a Královstvím SHS, která vyústila de facto v československý souhlas s přijetím pravoslavných žijících v zemi do výhradní jurisdikce bělehradského patriarchátu.⁶⁹ Schvaloval misi vladyky Dositeje (Vasić) na Podkarpatské Rusi a vycházel jí vstříc.⁷⁰
  4. V zápase o jurisdikční orientaci pravoslavné církve na Podkarpatské Rusi mezi bělehradským a konstantinopolským patriarchátem⁷¹ podpořil nároky srbské církve. Postavil se do čela boje⁷² proti snaze pražského arcibiskupství rozšířit svou působnost také na území Podkarpatské Rusi a měl velký podíl na vypovězení biskupa Venjamina (Fedčenkov, 1880 - 1961) z Československa.⁷³
  5. Byl nositelem kritiky státní církevní politiky vůči Podkarpatské Rusi, kterou označoval za vměšování do vnitřních záležitostí a požadoval okamžitou realizaci saintgermainské mírové smlouvy zaručující zemi autonomii. Za východisko pro stabilizaci tamních náboženských a církevních označoval z autonomie vyplývajícího ustavení podkarpatoruského sněmu jako jediného kompetentního orgánu v těchto záležitostech. Souhlas širší veřejnosti se svými postoji se snažil zajistit vydáváním a rozšiřováním letáků⁷⁴ jako jednoho z účinných nástrojů agitace a propagandy.

Shora uvedený výčet aktivit celkem jasně dokazuje, že Gerovského snahy v podkarpatoruském pravoslavném hnutí měly čistě politicko-organizační ráz a postrádaly jakýkoliv spirituální rozměr. Proto není nijak překvapivé, že v okamžiku vzniku duchovní konsistoře na shromáždění v Chustu 2. října 1924 byl Ústřední výkonný výbor likvidován.⁷⁵ Gerovskij tím ztratil v místním pravoslav-

⁶⁸ APC Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd - složka Korespondence s duchovními, dopis A. Gerovského biskupu Gorazdovi, Sremské Karlovce, 9. 10. 1923, s. 2.

⁶⁹ Srov. např. APC Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd - složka Korespondence Podkarpatská Rus, A. Gerovskij: Na pamět. Předáno ministru zahraničí Benešovi, 7. 2. 1924; dopisy A. Gerovského biskupu Gorazdovi, 9. 2. 1924 a gubernátorovi A. Beskydovi, 8. 2. 1924.

⁷⁰ DAZO Užgorod, f. 28, op. 7, d. 104, l. 6; AKPR Praha, f. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919), sig. PR 1886, inv. č. 584, č. 411/23, 9. 6. 1923.

⁷¹ MAREK, P. K problematice tzv. Sawatijova rozkolu v pravoslavné církvi v meziválečném Československu. In *Časopis Matice moravské*, 2020, roč. 139, č. 1, s. 129–148; Spor o jurisdikcii nad pravoslavnými na Podkarp. Rusi. In *Rusin*, 1923, roč. 1, č. 217. 11., s. 3.

⁷² Srov. např. APC Olomouc, f. Matěj Pavlík-Gorazd, složka Korespondence Podkarpatská Rus – dopis A. Gerovského biskupu Gorazdovi, 14. 10. 1924; NA Praha, f. PMR, sig. 262, kart. 141 – prezidium politické správy Podkarpatské Rusi PMV, 4. 6. 1923.

⁷³ MAREK, *Obtížný cizinec*, s. 222 - 229.

⁷⁴ AKPR Praha, f. KPR - protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919), sig. PR 543, inv. č. 627, č. II-10658/24, 14. 10. 1924 a tamtéž, 27. 11. 1924; AMZV Praha, f. Teritoriální odbory, 2. sekce (1919 - 1939), kart. 62 - Složka Pravoslavná církev československá, překlad letáku, příl. dokumentu č. II-12307/24, 27. 11. 1924.

⁷⁵ AKPR, f. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919), sig. PR 543, inv. č. 627, č. II-12307/24, 27. 11. 1924; AMZV Praha, f. Teritoriální odbory, 2. sekce (1919 - 1939), kart. 60, složka církevní věci – prezidium politické správy PR PMV, 14. 10. 1924.

ném hnutí oficiální pozici, což mu pochopitelně vadilo, avšak v žádném případě neznamenalo zastavení jeho aktivit. Změnilo se pouze to, že u svého jména na dokumentech přestal uvádět „předseda Ústředního výkonného výboru“ a začal vystupovat jako samozvaný „předseda pravoslavné organizace“.⁷⁶

Závěr

Alexej Gerovskij patří mezi osobnosti, které v pravoslavném hnutí v Československu ve 20. letech 20. století na sebou zanechaly výraznou stopu. Přestože se nejedná o postavu nejméně ve středoevropské historiografii neznámou především díky kontroverzním politickým aktivitám souvisejícím s problematikou autonomie Podkarpatské Rusi a iredentou, téma podílu Gerovského na organizačním formování pravoslavné církve v Československu zůstávalo v podstatě nezpracované. Naše studie je prvním pokusem o reflexi aktivit tohoto politika a organizátora v pravoslavném hnutí se zaměřením na území Podkarpatské Rusi v počátečním období jeho působení v zemi do roku 1924. Jaké výsledky přinesl náš výzkum opřený především o archivní prameny? Chceme zdůraznit, že naše závěry se týkají pouze počáteční fáze jeho působení v pravoslavném hnutí, jsou tedy předběžné. Bude třeba zhodnotit ještě Gerovského aktivity do r. 1929 a v letech po skončení 2. sv. války. Do poválečných poměrů v církvi sice nezasahoval, ovšem svou reminiscenčně laděnou publicistikou, mající vliv na veřejnost, včetně historické obce, vytvářel obraz její podoby ve 20. letech.

1. Výzkum potvrdil a rozšířil kontroverzní charakter Gerovského osobnostního profilu.
2. Jako rusofil se pokusil vytvořit vazbu pravoslavného hnutí na Podkarpatské Rusi s Ruskou pravoslavnou církví.
3. Po nezdaru těchto snah změnil koncepci a veškerá jeho činnost směřovala k etablování Srbské pravoslavné církve v Československu. Podpořil její nároky na uplatnění jurisdikčních práv, přijal koncepci budování podkarpatoruské eparchie a ztotožnil se s cíli Dositejovy mise v Československu. Postavil se proti působení pražského arcibiskupství na Podkarpatské Rusi a negoval úsilí jeho biskupa Venjamina (Fedčenkov) o organizaci pravoslavného hnutí.
4. Odmítal akceptovat církevní politiku československé vlády vůči Podkarpatské Rusi, postavil se proti vizi konstituování jednotné celostátní pravoslavné církve v Československu a zkruslování údajů o cílech státu a stavu pravoslavného hnutí na Podkarpatské Rusi využíval pro své politické zájmy směřující k prosazení autonomie země a sloužící iredentě.
5. Gerovského aktivity, v podmínkách vyžadujících pro dosažení konsolidace náboženských poměrů a vybudování standardní pravoslavné církve v Československu přijímání kompromisů, nepřispívaly k uklidnění situace.

⁷⁶ ASAS Belgrad. O. Gerovs'kyj. Telegrama do Synodu SPC, 4. 1. 1924; NA Praha, f. MŠNO, sig. 47 VII, i. č. 1342 – sdělení viceguvernéra Podkarpatské Rusi MŠNO, 7. 10. 1924; totéž f. PMR, sig. 263, kart. 42.

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ZDROJŮ

Prameny

- Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), Praha, f. KPR – protokol PR (Podkarpatská Rus), (1919).
- Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR (AMZV), Praha, f. Teritoriální odbory, 2. sekce (1919 - 1939).
- Archiv Národního muzea (ANM), Praha, f. Antonín Hajn.
- Archiv (spisovna) Olomoucko-brněnské eparchie Pravoslavné církve v českých zemích na Slovensku (APC), Olomouc f. Matěj Pavlík-Gorazd.
- Arhiv Pravoslavne eparhije niške (APEN), Niš.
- Arhiv Svetog arhijerejskog sinoda Serbskoj Pravoslavnoj Cerkvi (ASAS), Belgrad.
- Deržavnij archiv Zakarpatskoj oblasti (DAZO), Užhorod, f. 28.
- Národní archiv (NA), Praha, f. Předsednictvo ministerské rady, sig. 263/2-3; f. Ministerstvo školství a národní osvěty, sig. 47 VII.
- Rossijskij gosudarstvennyj archiv socialnoj i političeskoj istorii (RGASPI), Moskva, f. 17.

Literatura

- BESKID, K. *Marmaroš*. Užhorod : b. n., 1929.
- BESKID, K. *Obrázky z bývalého maďarského raja. Monstrosní proces v Marmarošské Síhoti*. Hust : Novotný a Bartošek, 1926.
- BOGDANOVA, T. A. - KLEMENTIJEV, A. A. - KOSIK, V. I. Jevlogij (Georgijevskij). In : *Pravoslavnaja enciklopedija*, 17. Moskva : Cerkovno naučnyj centr Pravoslavnaja enciklopedija, 2008, s. 161 - 168.
- CAP, A. *Svätý novomučedník a vyznáváč patriarcha Tichon (Bellavin)*. Prešov : Prešovská univerzita, 2002.
- CORANIČ, J. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 - 1939*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013.
- DANILEC, J. Peresliduvanija russiniv za viru v Avstro-Ugorščini na prededodni Peršoi svitovoj vojni (do 100-riččia drugovo Marmaroš-Sigotskogo procesu 1913–1914 rr.) In *Rusin* (Kišinev), 2013, č. 4, s. 16 - 31.
- DANILEC, J. Pravoslavnij ruch u s. Iza na počatku XX st. u svitli novych archivnich dokumentiv. In *Naukovij visnik Užgorodskogo universitetu*, serija Istorija, 2018, č. 38/1, s. 18 - 27.
- DANILEC, J. *Pravoslavnaja cerkva na Zakarpatiji u peršij polovini XX stolitija: monografija*. Užhorod : Karpati, 2009.
- DANILEC, J. - MAREK, P. Success, or Defeat? On the Orthodox Mission of the Serbian Bishop Dositheus (Vasić) in Czechoslovakia in 1920-1926. In *Kultúrne dejiny*, 10, 2019, roč. 10, č. 2, s. 197 - 227.
- DANILEC, J. Vtoroj Marmaroš-Sigotskij process protiv pravoslavnyh v Kararpatje v 1913 - 1914 godach. In *Istoričeskij ježegodnik*, 2009. Novosibirsk - Ripel : Institut istorii SO RAN, 2009, s. 128 - 141.
- DANDURAND, R. - HAMELIN, M. (ed.). *Raoul Dandurand, le sénateur-diplomate: mémoires, 1861 - 1942*. Quebec : Presses de l'Université Laval, Institut québécois des hautes études internationales : 2000.
- DOBOŠ, S. *Adolf Ivanovič Dobrjanskij. Očerk žizni i dejatelnosti*. Prešov : SVKL, 1956.
- Dobrjanský, Adolf. In *Biografický lexikón Slovenska, zv. II C - F. Martin : Slovenská národná knižnica*, 2004, s. 272 - 273.
- Encyklopedija istorii Ukrajiny*, T 2. Kijev : Naukové dumka, 2004.
- GONĚC, V. Autonomie Podkarpatské Rusi jako problém úrovně práva a právního myšlení. In *Československá historická ročenka*. Roč. 2, č. 1. Brno : Masarykova univerzita, 1997, s. 71 - 82.

- FEJSK, J. Působení biskupa Dositeje mezi Čechy po 1. světové válce. In *Pravoslavný teologický sborník*, 1987, roč. 14, s. 131 - 146.
- GORNSKÝ, J. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*, sv. 1. Praha : Karolinum, 2005.
- HEIDLER, J. *Fr. L. Rieger či Ad. Iv. Dobrjanskij*. Bratislava : Filozofická fakulta univerzity Komenského, 1922. 8 s. Sborník filozofické fakulty, r. 1, č. 10.
- HRABEC, M. *K istorii Marmarošského processa. Dělo 94-ch. 29. 12. 1913 - 3. 3. 1914*. Užhorod, 1934.
- KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky (1918 - 1938. Sv. 2. Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930 - 1935)*. Praha : Libri, 2002.
- KONDAIČ, P. (ed.). *Christu veran do smrti. Sveštenoisповедnik Dositej zagrebački i vavedenski*. Beograd : Centra archiepiskopija, 2008.
- KREDÁTUS, J. Podkarpatská Rus v polskej politike (1937 - august 1938). In *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2009, roč. 2, č. 1, s. 67 - 85.
- KURLJANDSKIJ, I. Neizvestnyj dokument o Patriarhe Tihone. Iz deloproizvodstva Politbjuro CK. 1922 god - <http://igorkurl.livejournal.com/361623.htm>. - [12. 7. 2021].
- MANUIL (Lemešovskij, V. V.). Jevlogij. In *Die russischen orthodoxen Bischöfe von 1893 bis 1965. Bio-Bibliographie*, 3. Erlangen : Lehrstuhl für Geschuchte und Theologie, 1984, s. 119 - 130.
- MANUIL (Lemešovskij, V. V.). Tichon. In *Die russischen orthodoxen Bischöfe von 1893 bis 1965. Bio-Bibliographie*, 6. Erlangen : Lehrstuhl für Geschichte und Theologie, 1989, s. 257 - 293.
- MAREK, P. - BUREHA, V. - DANILEC, J. *Arcibiskup Sawatij (1880 - 1959). Nástin života a díla zakladatelské postavy pravoslavné církve v Československé republice*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2009.
- MAREK, P. *Biskup Gorazd (Pavlík): životní příběh hledání ideální církve pro 20. století*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2019.
- MAREK, P. *Česká reformace 20. století? K zápasu Církve československé (husitské) o vizi moderního českého křesťanství v letech 1920 - 1924*. Olomouc : Univerzita Palackého 2015.
- MAREK, P. K dějinám pravoslavné církve na Podkarpatské Rusi v letech 1918 - 1938. In *Acta historica Neosoliensia*, 2016, roč. 19, č. 2, s. 52 - 77.
- MAREK, P. K problematice tzv. Sawatijova rozkolu v pravoslavné církvi v meziválečném Československu. In *Časopis Matice moravské*, 2020, roč. 139, č. 1, s. 129 - 148
- MAREK, P. „Obtížný cizinec“. *Vladyka srbské pravoslavné církve Dositej (Vasić) a meziválečné Československo (1920 - 1939)*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2020.
- MAREK, P. - BUREHA, V. *Pravoslavní v Československu v letech 1918 - 1953*. Brno : CDK 2008.
- MAREK, P. Protopresbyter Miloš Červinka a Podkarpatská Rus (1922–1930). In *Naukovi zapiski Bogoslovsko-istoričnogo naukovo-doslidnigo centry im. archimandrita Vasilija (Pronina)*. Užgorod : Karpati, 2020, č. 7, s. 223 - 258.
- MORÁVEK, J. Zákon o autonomii Podkarpatské Rusi z listopadu 1938: jeho příprava, projednávání a realizace. In *Východočeské listy historické*, 2001, č. 17 - 18, s. 229 - 240.
- PALOŠ, V. *Istorija Svjato-Pokrovskogo chramu-pamjatnika m. Užgoroda z 1921 po 1945 r*. Užgorod : TOV „RIK-Y“, 2020.
- PAŠAEVA, N. M. *Okurky instorii russkogo dviženija v Galičine 19 - 20 vv*. Moskva : Imperskaja tradicija, 2001.
- PEKAR, A. V. *Naris isrorii cervki Zakarpatja*, 1. Rym : Vydavničestvo Otciv Vasylijan Misioner, 1967.
- PERÉNYI, J. *Iz istorii Zakarpatskich Ukraincev 1849 - 1914*. Budapest : Academy scientiarum Hungarica, 1957.
- POB, I. Adolf Dobrjanský - rusínský politik nové doby. In *Podkarpatská Rus. Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi*, 2018, č. 1, s. 7.
- POP, I. *Enciklopedija Podkarpatskoj Rusi*. Užgorod : Izdatelstvo B. Padjaka, 2001.
- POP, I. *Podkarpatská Rus. Osobnosti její historie, vědy a kultury*. Praha : Libri, 2008.

- PŠEJA, R. Autonomie Podkarpatské Rusi jako politicko-právní problém v prvních letech existence Československé republiky 1919 - 1921. In *Moderní dějiny: sborník k dějinám 19. a 20. století*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2006, č. 14, s. 125 - 178.
- RADIČ, R. Srpska pravoslavná církev i pravoslavlje u Čechoslovačkej. In *Tokovi Istrojije*, 1997, č. 1 - 2, s. 93 -120.
- RAZGULOV, V. *Spodvižnik archimandrita Kabaljuka – Aleksej Gerovskij*. Praha : „Russkaja premija“, 2008 - <http://www.premija-ru.eu/index.php?razdel=library&podrazdel=spodviznik-arximadrita-kabaljuka.php&lang=ru> – [23. 7. 2019]
- RYCHLÍK, J. - RYCHLÍKOVÁ, M. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918 - 1946*. Praha : Vyšehrad, 2016.
- Stenografičeskij otčet iz sudebnoj rospravy Olgi Grabar i tovariščej*. Lvov 1882.
- SUŠKO, L. Podkarpatská Rus jako autonomní krajina pomnichovskej - druhej ČSR. In *Československá historická ročenka*. Brno : Masarykova univerzita, 1997, s. 145 - 163.
- SUŠKO, L. Rokovania o autonómii Zakarpatskej Ukrajiny od r. 1936 do leta 1938. In *Nové obzory. Spoločenskovedný sborník východného Slovenska*, zv. 15. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo 1973, s. 48 - 58.
- ŠIMA, P. G. J. Gerovskij. In *Duklja. Literaturno-chudožestvennyj i obščestvenno-političeskij almanach*. Prjašiv : 1959, T. 7, s. 65 - 66.
- ŠLEPECKIJ, I. S. G. J. Gerovskij. In: *Karpato-russkij kalendar „Lemko-Sojuza“ 1964*. Yonkers (N. Y.), 1964, c. 101 - 113.
- ŠUVARSKÝ, J. *Biskup Gorazd: 1879 - 1979*. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1979.
- ŠVORC, P. *Krajinská hranica mezi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919 - 1939)*. Prešov : Universum, 2003.
- ŠVORC, P. *Zakliata krajina. (Podkarpatská Rus 1918 - 1946)*. Prešov : Universum-EU, 1996.
- V. N.: K otázce pravoslavia a unie na východnom Slovensku. Snahy ľudu o návrat k pravoslaviu. (Prvý a druhý marmaroško-sihotský proces). In *Pravoslavný teologický sborník*, 1971, roč. 3, s. 120 - 197.
- VANAT, I. *Narysy novitňoji istorii ukrajinciv schidnoji slovaččini*, zv. 1. 1918 - 1939. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, odbor ukrajinskej literatúry v Prešove, 1985.
- VEBER, V. Vasilij Ključevskij, ruský historik evropského významu a jeho Moskevská škola. In *Historik v proměnách doby a prostředí 19. století* Brno : Maticе moravská pro Historický ústav AV ČR a pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2007 s. 121 - 128.
- VINOGRADOV, V. *O někotorych važnějšich momentach poslednego perioda i dějatělnosti svatejšego patriarcha Tichona (1923 - 1925 gg.)*. In *Cerkovno - istoričeskij vestnik*, 1998, roč. 1, č. 1, s. 8 - 40.
- ZAPLETAL, F. A. *I. Dobrjanskij a naši Rusini: r. 1849 - 51*. Praha : vl. n. 1927.
- ŽEGUC, I. *Die nationalpolitischen Bestrebungen der Karpatho-Ruthenien 1848 - 1914*. Wiesbaden : Harrassowitz, 1965.
- ŽUPANIČ, J. Max von Hussarek, Prozess in Marmaros-Szigeth und die Auflösung von Österreich-Ungarn. In *Prague Papers on History of International Relations*. Prague : UK, 2002, s. 91 - 108.

Internet

- <https://w.histrf.ru/articles/article/show/gierovskii> - [23. 7. 2019]
- <http://www.pravenc.ru/text/164843.html> - [23. 7. 2019]
- <http://www.premija-ru.eu/index.php?razdel=library&podrazdel=spodviznik-arximadrita-kabaljuka.php&lang=ru> – [23. 7. 2019]
- <http://religiocivilis.ru/hristianstvo/christ-g/8155-gerovskie-.html> - [2. 8. 2019]
- <http://www.stavropigion.lviv.ua/index.html> - [2. 8. 2019]
- http://www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um4-5/Statti/5-KYRYCHUK_Oleksandra.htm – [2. 8. 2019]
- http://www.hrono.ru/biograf/bio_b/bobrinskiva.php - [9. 7. 2021]

https://bigenc.ru/military_science/text/2233837 - [9. 7. 2021]

[ymi-a-ceskoslovenskem-podepsana-v-saint-germain-en-laye-dne-10-zari-1919/smlouva-c-508-1921-sb-mezi-celnymi-mocnostmi-spojenymi-i-sdruzenymi-a-ceskoslovenskem-podepsana-v-saint-germain-en-laye-dne-10-zari-1919](#) - [10. 7. 2021]

Ústava 1920 (psp.cz) [10. 7. 2021]

http://bigenc.ru/domestic_history/text/2106355 - [17. 7. 2021]

[https://www.hamelika.cz/?cz_maxim-maximovic-litvinov-\(1876-1951\),2](https://www.hamelika.cz/?cz_maxim-maximovic-litvinov-(1876-1951),2) - [8. 7. 2021]

<https://www.aspi.cz/products/lawText/1/2789/1/2/smlouva-c-508-1921-sb-mezi-celnymi-mocnostmi-spojenymi-i-sdruzen>